

УДК 332.14:338.436

Мармуль Л.О.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії
та фінансово-економічної безпеки
Одеської національної академії харчових технологій*

ПРОГНОЗУВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНІВ НА ЗАСАДАХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ

У статті виявлені особливості та проблеми сталого розвитку сільських регіонів країни. Обґрунтовані ресурси та резерви його забезпечення на засадах підвищення їх конкурентоспроможності та впровадження пріоритетних інноваційних проєктів. Визначені можливості прогнозування сталого розвитку з врахуванням вказаного інструментарію та методів.

Ключові слова: прогнозування, сільські території, сталий розвиток, конкурентоспроможність, інноваційні проєкти, пріоритети, ресурсний потенціал, управління.

Мармуль Л.А. ПРОГНОЗИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ РЕГИОНОВ НА ОСНОВЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ И ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

В статье выявлены особенности и проблемы устойчивого развития сельских регионов страны. Обоснованы ресурсы и резервы его обеспечения на основе повышения их конкурентоспособности и внедрения приоритетных инновационных проектов. Определены возможности прогнозирования устойчивого развития с учетом указанного инструментария и методов.

Ключевые слова: прогнозирование, сельские территории, устойчивое развитие, конкурентоспособность, инновационные проекты, приоритеты, ресурсный потенциал, управление.

Marmul L.A. FORECASTING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL REGIONS ON THE BASIS OF COMPETITIVENESS AND IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE PROJECTS

The article reveals the peculiarities and problems of sustainable development of rural regions of the country. Proved resources and reserves on the basis of increasing their competitiveness and implementation of priority innovative projects. The possibility of predicting sustainable development, taking cognizance of tools and methods.

Keywords: forecasting, rural areas, sustainable development, competitiveness, innovation projects, priorities, resource capacity management.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток аграрного сектора економіки разом з сільськими територіями, на яких вони розташовані утворює регіональну сферу, що відіграє ключову роль у забезпеченні сталого розвитку суспільства. Сталий розвиток регіону являє собою гармонізацію або збалансоване зростання економічної, соціальної та екологічної складових, забезпечення потреб населення за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами сучасних і майбутніх поколінь.

Формування потенціалу сталого розвитку сільських регіонів пов'язане із сукупністю факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, які визначають їх конкурентоспроможність. При цьому важливе значення мають пропорції державного, регіонального та ринкового регулювання соціально-економічних процесів в регіоні, формування його особливостей та конкурентних переваг, інноваційного розвитку та інвестиційної привабливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна та зарубіжна наукові школи зробили значний внесок у розробку сучасних підходів до вирішення проблем регіонознавства, розвитку регіональної економіки і регіональної політики, методології економічного обґрунтування територіальної організації економіки, формування територіальних пропорцій розміщення продуктивних сил, у дослідження впливу регіональних факторів в їх системному взаємозв'язку і у взаємодії з суспільним виробництвом, вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування інноваційних територій. Це знайшло відображення в працях провідних вітчизняних і зарубіжних учених: Е. Андрусенка,

О. Бородіної, П. Борщевського, М. Бутка, О. Вишневської, М. Гладія, О. Гаркуші, П. Гайдучько, І. Гончаренко, А. Гранберга, О. Гудзинського, А. Даниленка, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, О. Єрмакова, В. Захарченка, І. Іртищеві, А. Ключник, Е. Лібанові, П. Макаренка, Л. Мармуль, Я. Олійника, О. Оніщенко, В. Павлова, Й. Пасхавера, С. Писаренко, П. Саблука, М. Сахачького, В. Топіхи, В. Трегобчука, Н. Федоренка, І. Червена, В. Шибаніна, О. Шибаніної, О. Шаблія, В. Юрчишина, О. Яценка та інших науковців. Однак теорії, методології та практики дослідження проблем формування потенціалу та прогнозування сталого розвитку і конкурентоспроможності регіонів, особливо сільських, все ще залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є обґрунтування прогнозів сталого розвитку сільських регіонів та управління його забезпеченням на засадах врахування конкурентоспроможності та розробки пріоритетних інноваційних проєктів.

Виклад основного матеріалу. Інноваційну складову соціально-економічного розвитку сільських регіонів розглядають в Україні як одну з основних пріоритетів аграрної та регіональної політики держави. При цьому запровадження інновацій у сільській економіці ототожнюється з пошуком нових підходів до розуміння змісту, форм і методів організації аграрного виробництва і пов'язаних з ним секторів регіональних господарських комплексів [1, с. 72].

Разом з тим, протягом останніх десятиліть існуючі проблеми сільських регіонів в Україні не вирішувались, а отже накопичувались. Це призвело до зниження якості життя сільського населення,

деградації соціальної та виробничої інфраструктури села, посилення екстенсивного характеру ведення сільського господарства. І це при тому, що на сільських територіях проживає третина населення нашої країни, формується основа її продовольчої безпеки, відтворюється значна частина людського капіталу та соціально-культурного потенціалу нації, зберігаються її традиції, ідентичність, ментальність.

Зважаючи на поглиблення депресивних явищ на сільських територіях України та беручи до уваги стратегічні пріоритети їх подальшого розвитку, нині особливого значення набуває впровадження інноваційної моделі розвитку сільської економіки, в тому числі на основі модернізації суспільно-економічних відносин на селі та формування дієвого регіонального забезпечення її функціонування. Одним із найбільш успішних прикладів ефективного функціонування механізму інноваційного розвитку сільських регіонів може слугувати досвід країн-членів ЄС.

Найбільш показовими на сільських територіях ЄС є інновації у сфері прямого маркетингу, екологічних технологій та надання сільських послуг. Основними видами інновацій є економічні, соціальні, організаційні і технічні. Хоча всі види інновацій є взаємопов'язаними і важливими для успіху. Порівняльний аналіз свідчить, що у сфері прямого маркетингу переважають інновації організаційного та економічного характеру (незважаючи на превалюючий соціальний характер ініціатив громадян); у сфері екологічних технологій це насамперед технічні та організаційні інновації; у сфері надання сільських послуг це передусім соціальні та організаційні інновації.

Економічна мотивація завжди є одним з головних каталізаторів інноваційного процесу [2, с. 9]. У прямому маркетингу економічні інновації стосуються розбудови системи дистрибуції та ринків збуту, а також поліпшення комунікацій і маркетингу. Солідарні купівельні групи можуть також стосуватися неформальної економіки, в якій меркантильні інтереси переплітаються з етичними цінностями та політичними переконаннями. У сфері екологічних технологій і в секторі сільських послуг економічні аспекти не є основним рушійним елементом інноваційних стратегій на цей час, хоча використання біоенергетики дає фермерам можливість розширити спектр своїх традиційних джерел доходу.

Соціальні інновації передбачають формування нових мереж і відносин між виробниками, споживачами та іншими учасниками ланцюжка «виробництво-споживання» або надання територіально організованих послуг. Організаційні інновації передбачають впровадження нових способів управління (у сільському господарстві, а також у каналах продаж) або створення нових партнерств та альянсів між учасниками. Технічні інновації пов'язані з розвитком нових продуктів, впровадженням нових технологій виробництва, технічними рішеннями в галузі логістики та маркетингу.

Інститути інноваційної діяльності створюють сприятливі умови перерозподілу та ефективного використання матеріальних, фінансових, трудових та інших ресурсів, забезпечуючи якісно новий рівень розвитку суспільства й конкурентоспроможності економіки. Саме інститути інновацій-

ної діяльності формують мотиваційне поле розвитку суб'єктів інноваційного процесу [3, с. 60-62]. Вони створюють інституційні умови, які структурують відносини учасників цього процесу на всіх етапах його проходження. При цьому інститути закріплюються формально у нормативних актах та угодах, а також неформально - в ментальних, поведінкових нормах.

Сільські регіони України протягом останніх двадцяти років не зазнали суттєвих змін як у контексті пошуку адміністративних підходів до управління їх розвитком, так і щодо організації економічної діяльності. Тенденції розвитку сільських територій України здебільшого є негативними, що створює перешкоди для використання соціально-економічного потенціалу, а також дає всі підстави для прогнозування подальшого занепаду сіл, якщо підходи до організації та управління їх розвитком не зміняться.

Інновації для мешканців сільських територій залишаються категорією віддаленою та незрозумілою. Багаторічна незмінність ситуації та стереотипність сільського укладу життя сформували переважно байдуже ставлення селян до нових пропозицій, утвердили зневіру в можливість покращення ситуації, нав'язали пасивність у господарюванні власною територією.

У цьому контексті нинішній економічний світогляд сільського населення України, є доволі очевидним. Ведення такого виду діяльності, як сільське господарство, стало для сільських мешканців основним способом для виживання, єдиним з усіх можливих варіантів забезпечення власної життєдіяльності. У цьому випадку такі характеристики, як інноваційна доцільність та ефективність, порівняльні переваги, схильність до інших видів діяльності, не розглядаються [4, с. 52]. Відтак, домінує монофункційність сільської економіки та безальтернативність джерел доходів для сільського населення, що чинить негативний вплив як на розвиток самого сільського господарства, так і на формування багатофункціональної сільської економіки на інноваційній основі.

Тож дедалі більшої актуальності набуває потреба в диверсифікації видів господарської діяльності на селі, яка б дала імпульс становленню розгалуженої економічної системи на сільських територіях України. Це дозволить забезпечити місцеве населення альтернативними джерелами доходів, а також сформувати локально доступні умови для задоволення широкого спектру споживчих потреб, пов'язаних з життєдіяльністю сільських мешканців.

Для забезпечення диверсифікації економічної діяльності на сільських територіях України необхідними є нові підходи до організації сільської економіки, її ведення відповідними суб'єктами, віднайдення шляхів для стимулювання бажаних соціально-економічних змін, використання нових форм кооперації та організації праці. Такі підходи можуть базуватися як на нових теоретико-прикладних розробках, так і на основі зарубіжного досвіду, адаптованого до вітчизняних реалій. Для вітчизняних сільських регіонів згадані підходи у більшості випадків будуть інноваційними.

Кластерний підхід до розвитку сільських регіонів не має прямого впливу на диверсифікацію їх господарських комплексів. Водночас кластеризація призводить до активізації економічної ді-

альності на сільських територіях, а відтак стимулює активізацію інвестиційних процесів на інноваційній основі, що забезпечує широкі фінансові можливості для сільських мешканців і сприяє виникненню попиту на нові товари та локальні послуги, надання яких може здійснюватися новими суб'єктами господарювання на основі диверсифікації місцевої економіки.

Кластеризація в Україні загалом та на її сільських територіях зокрема ще не набула належного поширення. В агропродовольчому секторі основною перешкодою для економічної кластеризації є складне історичне минуле, яке сформувало ментально-психологічні бар'єри до поширення кооперації між сільгоспвиробниками, деформувало механізм економічної конкуренції. Відтак, переважна частка аграрного виробництва характеризується значною фрагментованістю та відсутністю розвинених коопераційних зв'язків між окремими господарствами [5, с. 246]. Внаслідок цього найбільші прибутки отримують посередники, які фактично формують попит на аграрну продукцію та фіксують вигідні для себе ціни, що у багатьох випадках не дає виробникам аграрної продукції належних прибутків, змушуючи їх працювати на умовах посередників.

Певною перешкодою для активного розвитку кластерних утворень є відмінності у розумінні шляхів розвитку окремих регіонів між мешканцями й активними групами населення, з одного боку, та державою, з іншого. Ініціювання кластерної організації виробництва відбувається або за вказівкою згори, із застосуванням адміністративних важелів впливу органами державного управління, або ж на картельній основі, коли центральне місце займає комерційний інтерес якогось агрохолдингу. В обох випадках має місце конфлікт інтересів ініціаторів аграрного кластеру та мешканців сільських регіонів.

Світова практика свідчить, що формування кластерів може відбуватися на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівнях. Враховуючи значну диференціацію в рівнях розвитку, особливостях та наявних ресурсах, для сільських регіонів України найбільш актуальними можна вважати саме локальні місцеві кластери, дещо меншою мірою - регіональні. Така точковість у кластеризації має небезпеку недостатнього фінансування, тому що зосереджується на незначній території, а відповідно - може залучити менші обсяги підтримки. Однак впроваджені заходи будуть більш конкретизованими та чіткіше відповідатимуть потребам учасників кластера. У випадку регіональних кластерів фінансування може бути більшим, але й сфера його охоплення значно ширша, відтак локальні вигоди будуть меншими.

Окремо в контексті економічного розвитку вітчизняних сільських територій необхідно виділити транскордонний рівень управління. Як і міжнародний, він має індикативний характер та забезпечує передусім функціонування транскордонного співробітництва, лібералізацію його умов для країн-учасників, а також інформаційний супровід. Сучасні європейські тенденції до створення єврорегіонів та активізації транскордонної співпраці у сфері обігу товарів, послуг та робочої сили створюють для сільських регіонів України, значні можливості розвитку.

Протягом останніх років активізація транскордонного співробітництва посилюється, особливо у західному регіоні України. Саме за участі Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей сформовано «Єврорегіон Карпати», до якого входять також адміністративно-територіальні одиниці Румунії, Польщі, Словаччини та Угорщини. На території цього єврорегіону проживає 16 млн. осіб, значна частина яких є сільськими мешканцями. Для вітчизняного сільського населення цього регіону розвиток транскордонного співробітництва є можливістю отримання додаткових доходів від торгівлі, досвіду міжнародної співпраці, навичок здійснення інноваційних видів підприємницької діяльності та новаторських підходів до вирішення проблем своєї місцевості.

Управління розвитком сільських територій на місцевому (локальному) рівнях в контексті інноваційності має значний потенціал, враховуючи фізичну присутність суб'єктів управління на місці, обізнаність з проблемами і потенціалом громади та місцевості її проживання. Суб'єктами управлінських інновацій на цьому рівні є сільські та селищні ради, громадські організації. Якщо роль та особливості функціонування органів місцевого самоврядування є зрозумілими, то потенціал громадських організацій в Україні досі не реалізований належним чином. В економічно-розвинутих країнах активність позитивних змін на сільських територіях часто залежить від діяльності саме таких суб'єктів, здатних динамічно залучати позитивний досвід управління локальним розвитком, пропонувати нові підходи до вирішення проблем громади, надавати необхідне інформаційне забезпечення управлінських процесів. Низька активність громадських організацій в Україні спричинена як необізнаністю населення щодо їх ролі в регіональному соціально-економічному розвитку, так і проблемами з фінансуванням [6, с. 125]. У ЄС громадські організації є отримувачами грантів та цільового фінансування, якщо їх діяльність збігається з пріоритетами державної чи регіональної політики розвитку. В Україні таке фінансування є практично недоступним.

У контексті диверсифікації економічної діяльності на сільських територіях роль громадських організацій є значною внаслідок їх інформаційного потенціалу. Фактично, однією з основних перешкод активізації процесів диверсифікації є відсутність ідей та розуміння можливостей особистого розвитку в місцевого населення, від ініціативності якого й залежить успішність цих процесів. Саме цю нішу мають заповнити громадські організації, або ж, як альтернатива, підприємницькі структури, націлені на консультування сільського населення щодо можливостей економічної діяльності, надання інформації про її альтернативні види та їх особливості.

Управлінські інновації на рівні суб'єктів господарювання є найбільш зрозумілими та простими у впровадженні, оскільки залежать лише від власника підприємства, а не від зовнішніх умов. Однак успішність пошуку та адаптації таких управлінських інновацій залежить від рівня кваліфікації, креативності та цілеспрямованості власника або менеджера підприємства. Інноваційна діяльність не є легкою, вона вимагає раціонального мислення, нестандартних підходів до ви-

рішення типових проблем та готовності підлеглих до виконання нововведень.

Загальною проблемою впровадження організаційно-управлінських інновацій на сільських територіях є низька активність місцевого населення. Фактично, планування розвитку сільських територій в Україні досі здійснюється за принципом «згори-донизу», однак через відсутність достатніх коштів у держави більшість заходів залишаються деклараціями. Водночас формування розвитку за принципом «знизу-догори» зіштовхується з численними адміністративно-бюрократичними перешкодами та відсутністю достатньої наполегливості у сільських громадах для їх подолання. На основі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що інноваційне прогнозування сталого розвитку сільських регіонів на засадах визначення конкурентоспроможності та розробки пріоритетних інноваційних проектів можливе тільки шляхом всебічного врахування зростаючих потреб вітчизняної економіки, її регіонів, інтеграційних процесів з країнами ЄС, СНД, світової спільноти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Писаренко С.М., Особливості інноваційного розвитку регіонів України / С.М. Писаренко, О.М. Луцків // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна: випуск 18. Ч. 1. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2005. – С. 70-74.
2. Трегобчук В.М. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми / В.М. Трегобчук // Економіка України. – 2009. – № 2. – С. 4-12.
3. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. – № 5 (570). – С. 59-67.
4. Розвиток сільських територій (стан, проблеми, перспективи) / Є.І. Бойко, І.Р. Залуцький, Х.М. Притула та ін.; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. Є. І. Бойко]. – Львів, 2011. – 61 с.
5. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики: [монографія] / І.В. Гончаренко; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2009. – 370 с.
6. Ключник А. Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України / А. Ключник. – Миколаїв : МДАУ, 2011. – 468 с.